

از فرش تا عرش

(مجموعه مقالات)

نگارش و تحقیق

فضل الله حشمتی رضوی

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۸۷

حشمتی رضوی، فضل‌الله، ۱۳۱۹ -

از فرش تا عرش: (مجموعه مقالات) / نگارش و تحقیق فضل‌الله حشمتی رضوی. - تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۷.

۲۸۹ ص: مصور (رنگی)، جدول.

ISBN 978-964-00-1180-5

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. قالی و قالی بافی - مقاله‌ها و خطابه‌ها.

۶۷۷/۶۴۳

۱۳۸۷ ۴۱ الف ۵ ح / ۱۷۷۵ TS

۱۶۰۰۱۴۴

کتابخانه ملی ایران

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۱۸۰-۵

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۳۳۶۵-۴۱۹۱

از فرش تا عرش (مجموعه مقالات)

© حق چاپ: ۱۳۸۷، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

نگارش و تحقیق: فضل‌الله حشمتی رضوی

صفحه‌آرا: الهه براری

طراح جلد: محمدرضا نبوی

حروف متن: میترا ۱۲ روی ۱۸ پوینت

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران، خیابان ابن‌سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۵۰۰

بها: ۸۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به‌جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

سرآغاز.....	۷
فرش دست‌باف: هنر، صنعت یا هر دو؟.....	۱۱
نقوش فرش دست‌باف در آثار کمال‌الدین بهزاد.....	۳۷
بهشت موعود در فرش ایران.....	۴۷
بازار جهانی فرش و امکان حمایتی از فرش ایران.....	۵۵
مفاهمه صنایع دستی جهانی و گفتگوی تمدن‌ها.....	۶۹
منع رنگ‌های جوهری در قالی ایران.....	۷۷
تأثیر متقابل شعر و نقاشی فرش ایران.....	۹۷
فرش موج دریا و پایگاه فرش در خلیج فارس.....	۱۱۱
جایگاه تحقیقات فرش در ایران.....	۱۱۷
شناخت مسائل فرش ایران/به بهانه برگزاری اولین کنفرانس بین‌المللی فرش در تهران.....	۱۲۷
رایانه در خدمت فرش ایران.....	۱۳۳
تحلیل برنامه آموزش عالی فرش.....	۱۳۹
بررسی و تحلیل آمارهای فرش دست‌باف در مقطع ۱۳۶۸.....	۱۴۷
نقش قالی‌بافی در کاستن فقر.....	۱۵۳
فرش دست‌باف خراسان.....	۱۶۳
حذف سازمان‌های موازی در فرش ایران.....	۱۷۳
تأملاتی در راه‌اندازی مرکز ملی فرش ایران.....	۱۸۳

۱۹۱	گفتگوی آدم‌ها و تمدن‌ها بر پهنه هنر فرش ایران
۱۹۹	باشکوه، مثل فرش ایران / زندگی‌نامه و آثار استاد رسام عرب‌زاده
۲۱۱	نقدی بر فرش ضامن آهو
۲۱۵	نقدی بر جشنواره شانه بلورین
۲۲۱	استادی از صنعت فرش ایران
۲۲۷	جل‌های عشایری و روستایی ایران
۲۳۳	ارزیابی و نقد برنامه «هنر نزد ایرانیان»
۲۴۱	خاستگاه مکتب اصفهان در هنر فرش ایران
۲۵۵	آلبوم تصاویر

سرآغاز

به نام خداوند جان و خرد

کتاب حاضر شامل بیست و پنج مقاله در زمینه فرش دست‌باف است که در گذشته به همایش‌های مختلف ارائه شده است. مقاله‌نویسی برای چنین همایش‌هایی که با هدف شناخت و سامان‌یابی توأم است دارای مسیری است شامل دو بخش کلی مطالعه نظری و شاخصه‌ها و معادلاتی که در پی مطالعه نظری، مشکلات کار، چالش‌ها، فرصت‌ها و راه‌جویی‌ها شناسایی می‌شود. این شناسایی‌ها بعدها می‌تواند در تعیین سیاست‌های اجرایی مفید و راه‌گشا باشد.

مطالعات نشان داده است که پژوهش در کشور ما از جایگاه ارزشمندی در حل تنگناهای اجرایی و علمی برخوردار نیست و ما هنوز نتوانسته‌ایم به علت نادیده گرفتن رابطه ارگانیک بین «تولید» و «پژوهش» پل اطمینانی را برای بهره‌وری برقرار کنیم. این سخن گفتنی است که منزلت پژوهش و پژوهشگران، به رغم ادعاهای رایج در پایین‌ترین سطح قرار دارد و در واقع برخلاف انتظارمان در عصر پیشرفت آنچه که به حساب نمی‌آید پژوهش و یافته‌های آن است. ولی از طرفی نباید دل‌نگران بود زیرا اگر «تحقیق» به منظور «به حق رساندن هرچیز» صورت گرفته باشد عنصر «حق» و مؤلفه‌های آن در هر حال خودش را می‌نمایاند و حقیقت در اثر تحقیق از خفا بیرون می‌آید و همین نمایانند و جلوه نمودن نوعی رضایتمندی برای پژوهشگر

به همراه دارد که بسی لذت‌بخش است. هدف و مراد از تهیه این مجموعه دو چیز بوده است: اول به‌خاطر اینکه مقاله‌های پراکنده در مجموعه‌ای گرد آیند تا دسترسی به آن آسان شود و دوم به‌لحاظ آنکه مجموعه حاضر بازگویی سخن‌های گذشته است که هنوز هم مصداق و مورد دارد. گرچه تشکیلات و آمارهای فرش تغییر کرده است ولی ساختارها و اصل کالای هنری همان است که بود و هنوز نیاز به شکوفایی و رونق فرش بیشتر از دیروز محسوس است. امروزه حفظ و تقویت مجتمع هنر و صنعت فرش دست‌باف ایران منحصراً از طریق شناخت ناکارآمدگی‌ها و انجام پژوهش‌های موردی و استقرار مدیریت کیفیت جامع امکان‌پذیر است. از یاد نبریم گفتن و نوشتن کجروی‌ها و بدفهمی‌ها برای یک کار سنتی که بخواهی آن را با «مدیریت زمان» هماهنگ کنی ضمناً پا را از چارچوب «سنت‌ها» و «اصالت‌ها» بیرون نگذاری چندان آسان نیست. برخی از دوستداران فرش ایران فکر می‌کنند محتوای هنرهای سنتی در سده‌های پیشین به ختم و کمال مطلق رسیده و امروزه کار ما صرفاً باید تکرار همان عملیات با زیرمجموعه کامل آن باشد. درحالی‌که چنین نیست «سنت» مفهومی قابل بسط و امتناع در طول زمان است و می‌تواند به‌عنوان نظامی پویا و قابل گسترش تعبیر شود و مدیریت زمان بر آن حاکم باشد. از این‌رو به پژوهش می‌پردازیم و عطش این تشنگی را با مطالعات کتابخانه‌ای و عملیات میدانی سیراب می‌کنیم تا بتوانیم دغدغه حقیقت‌جویی را که در درونت غوغایی به راه انداخته است پاسخ بگوییم. و حال این مجموعه آینه‌ای است در برابرمان و پاسخی است به دغدغه‌هایی که همیشه مرا همراهی کرده است. اگر به احتمال مجموعه حاضر بتواند به مشکلی پاسخ دهد، راهی بیابد، گرهی را بگشاید یا به قول امید شعر روزگار ما، مهدی اخوان ثالث «خفتگان نقش قالی» را از خواب چندهزار ساله بیدار کند و درد مهجوری را از قالی‌باف بکاهد و رنگ و نیرنگ‌های زمانه را از رنگ قالی بزدايد، آن وقت پاداش خود را گرفته‌ام. همین.

قبل از پایان این سرآغاز چند نکته را یادآور می‌شوم:

۱. نام‌گذاری عنوان کتاب را از اصطلاح «فرش و عرش» وام گرفتم که «فرش» و گستراندن آن متأثر از «ارض» در تفسیر تأویلی اندیشه قرآنی است^۱ و با «عرش» افلاک فاصله بسیار دارد. فرش و ارض در کمترین و عرش و افلاک در بیشترین سطح این عالم قرار دارند ولی هر دو به‌گونه‌ای در تداوم یک هست کلی با هم در ارتباط‌اند. این کتاب هم با آنکه دارای چشم‌اندازهای

۱. وَالْأَرْضُ قَرْنَهَا فَنِیمَ الْمَاهِیُونَ (ذاریات، ۴۸).

متفاوت و مقاله‌های غیرمتشابه است ولی مضامین آن در پهنه و تداوم یک موضوع است و آن «فرش دست‌باف» است.

۲. چون در متن کتاب بارها از واژه «دست‌باف» استفاده و آن را بر «دست‌بافت» ترجیح داده‌ام این توضیح را در همین سراغاز لازم می‌دانم که معیار اصلی را مسموع بودن واژه و ثبت آن در بیشترین منابع فرهنگی یافته‌ام. علاوه بر آن بر سر زبان مردم بودن و راحتی استعمال و استفاده‌اش در متون نظم و نثر بزرگان زبان فارسی است. مثلاً نظامی می‌گوید:

بهارى نو برآر از چشمه نوش سخن را دست‌بافى تازه درپوش
یا مولوى اشاره دارد:

خود اگر کفر است وگر ایمان او دست‌باف حضرت است و آن او
و همین‌طور، تنی چند.

۳. روش توجیه و تدوین کتاب بر پایه مخاطب روشنفکر ولی غیرمتخصص در زمینه فرش است. گرچه در توضیحات به حداقل‌ها بسنده شده است.

۴. مقاله‌های کتاب از سه گروه خارج نیستند: گروهی جنبه بنیادی و دسته‌ای کاربردی و تعدادی به نقد و ارزیابی اختصاص یافته‌اند. در ابتدای هر مقاله شناسنامه آن شامل: عنوان مقاله، نوع مقاله، هدف مقاله، سازمان مرتبط و نوع اقدام برای آگاهی خوانندگان دانش‌پژوه مشخص گردیده است. منابع هر مقاله در پایان همان مقاله درج شده است.

۵. و سخن پایانی اینکه، کتاب با کوشش دوست گرامی دکتر پیمان متین سرانجام یافته است. با سپاس فراوان از ایشان و دیگر کارشناسان مؤسسه دیرپای انتشارات امیرکبیر که همچنان خدمات فرهنگی خود را به جامعه ایرانی عرضه می‌دارند.

فضل‌الله حشمتی رضوی